

політична зброя. Саме тому при вивченні будь-якого аспекту соціально-економічної і політичної історії, в тому числі і історії міжнародних відносин, важливо знати і враховувати силу цієї зброї.

Є всі підстави розглядати громадську думку, що формується пресою, як відносно самостійну політичну силу або фактор, що впливає в тому чи іншому ступені на розвиток внутрішньої і зовнішньої політики держави. Ці процеси можна простежити на прикладі Болгарської кризи 1887р.

Внаслідок російсько-турецької війни 1877-1878 рр. на Балканському півострові виникла нова держава – Болгарія. На бажання «царя – визволителя» Олександра II князем Болгарії 27 серпня 1879 р. було обрано Олександра Баттенберга. Визволивши Болгарію, росія намагалася тримати її під своєю опікою, перетворити, з політичної точки зору, в свого васала, а з економічної – у свою колонію. Безперечною слухняністю болгари повинні були розраховуватися за кров, пролиту російськими солдатами. У Петербурзі сподівалися, що домогтися покори болгар буде легко: напівварвари не здібні керувати власною долею. Проте між цими варварами виявилось багато освічених людей. Свідченням тому стали Установчі збори в Тирново, де чекали побачити незграбних селянок, а в дійсності дві третини депутатів розмовляли французькою, а половина – французькою і німецькою мовами. Вони прагнули відігравати активну роль у житті визволеної батьківщини і не бажали бути лише знаряддям чужоземного впливу.

Олександр III ненавидів Баттенберга – за самостійну політику та опір, який Болгарія чинила русифікації. Цар відкликав з болгарської армії російських офіцерів і повідомив, що нічого не зробить для Болгарії, доки там князюватиме Олександр. Вся Європа дивувалася поведінці російського уряду. Ще влітку 1878 р. росія ледь не готова була воювати з Англією та Австрією лише тому, що Берлінський конгрес урізав кордони Болгарії. А 1885 р., коли Болгарія відновила порушену справедливість, царська дипломатія поставилася до цього з непримиримою ворожнечею. Розширення Болгарії на південь, в бік Константинополя, уявлялося Олександру III і його оточенню знищенням усякої змоги для росії у майбутньому оволодіти Константинополем.

У 1886 р. Сербія скористалася дезорганізованістю болгарської армії і напала на Болгарію, але зазнала поразки, і лише втручання Австрії врятувало Сербію від певного розгрому. Здавалося б, що перемога нічого не дала Болгарії. Насправді ж великі держави і Турція визнали об'єднання Болгарії та Східної Румелії, а 1886 р. визнали О.Баттенберга правителем Болгарії та Румелії. Цього не визнавала лише одна держава – росія. Великий імперський монстр не в змозі був примиритися з думкою, втрачає вплив на Балканах. Росія вперто інтригувала проти Баттенберга. Вона організовувала заколот болгарських офіцерів, що здобули освіту в росії. Вони повалили Баттенберга.

У цей час на політичну арену Болгарії виступила нова ліберальна партія, очолювана Стамбуловим. Стамбулов головував зборами, котрі засідали тоді в Тирново. Його найближчий родич командував армією Румелії. Своїми енергійними діями Стамбулов домогся повернення Баттенберга. Але на вимогу Олександра III князь зрікся престолу. Влада перейшла до регентства, очолюваного Стамбуловим. З цього часу почалася диктатура Стамбулова, вона тривала вісім років і сприяла

звеличенню Болгарії. Головною метою Стамбулова було досягнення повної незалежності країни як від російського впливу, так і від турецького. Він висунув гасло: «Болгарія для болгар».

Росія вороже сприйняла незалежну політику Болгарії. Майже вся преса Москви і Петербурга розгорнула кампанію проти болгарського уряду. Звернемо увагу на дві петербурзькі газети – «Новое время» та «Еженедельное обозрение». Ці популярні видання того часу відбивали настрої та уподобання / іноді вимоги / представників російських підприємницьких кіл.

Газету «Новое время» видав О.Суворін, журналіст і підприємець водночас. Він реорганізував своє видання на зразкове капіталістичне підприємство і мав з нього неабиякі прибутки. На початку 1887 р., коли громадська думка росії захлиналася від обурення щодо диктатури Стамбулова, газета з викликом писала: «Зіткнення між росією та її суперниками на Балканському півострові призведе до таких змін в Європі, що буде потрібно принаймні десятиріччя для того, щоб знов усе могло прийти до порядку, котрий забезпечив би міцність європейського миру. Якщо в Болгарії перемаже росія, то Австро-Угорщина отримає удар, з яким не справиться ніколи. Коли росія зазнає поразки, то вона не заспокоїться, доки не візьме реваншу» [1]. У наступних числах газета звинувачувала німецького канцлера Бісмарка в тому, що він підтримав Австро-Угорщину « в її суперечках з росією на Балканах» [2].

Відразу впадає в очі, що російська газета навіть не припускала думки, що болгарський народ не бажає коритися росії. «Новое время», як майже вся російська преса, звинувачувала у болгарських справах кого завгодно: і Бісмарка, і Австрію, тільки не саму росію та її брутальне втручання у внутрішні справи суверенної держави.

Трохи інший погляд на балканську політику росії висловлювала петербурзька газета «Еженедельное обозрение», котру видавав Д.Греве. Публікації у ній відбивали інтереси середніх підприємницьких верств населення. На початку 1887 р. газета писала: «Ми визволили Грецію, Румунію, Сербію, ми пролили ріки крові за Болгарію, а визвольні народи один за одним відвертаються від своїх визволителів. Нам немає потреби піклуватися й упадати навколо слов'ян. Ми повинна покладатися лише на себе і працювати тільки для себе. Єдине слов'янство існує лише в уяві, насправді була й залишається споконвічна слов'янська ворожнеча. Спільна небезпека може пригорнути слов'ян до росії, але тимчасово, поки ця небезпека триває» [3]. Цілком слушна думка. Але вже в наступних числах, коли в Європі напружується політичне становище в зв'язку з військовою тривою січня 1887 р., газета, повертаючись у загальні лави російської преси, починає доводити необхідність втручання у болгарські справи, пише про неприємності, які начебто робить Бісмарк росії у Болгарії [4].

А в Болгарії Стамбулов придушив кілька русофільських повстань, відправив до Європи спеціальну місію, котра б захищала при європейських дворах болгарську справу і водночас підшукувала претендента на болгарський престол. У Відні місія зустріла принца Фердинанда Кобурзького, по матері він був онуком Луї-Філіпа. Двадцятишестирічному принцові дуже кортіло грати якусь політичну роль. Водночас, султан, незважаючи на підбурювання росії відмовився від збройного втручання у справи Болгарії і запропонував європейським державам обрати

кандидата на болгарський престол . Стамбулов, зі свого боку, прискорив хід подій і 7 липня 1887 р. національні збори одностайно обрали принца Фердинанда болгарським правителем.

«Новое время» відгукнулося на ці події кількома статтями. « Коли софійські регенти, - писала газета,- «воцарінням» Фердинанда Кобурзького бажають зробити нову неприємність росії, то вони сильно помиляються. Нічого неприємного в цьому епізоді немає, а навпаки, відвертий виклик створить передмову для енергійного втручання у болгарські події» [5]. Далі газета висловлювалася ще конкретніше:» Принц Кобурзький не має права грати в Болгарії жодної ролі до того часу, поки не буде обраний в князі з дозволу росії» [6]. І знов відповідальність за події в Болгарії перекладалися на плечі князя Бісмарка. Його звинувачували в інтригах проти росії [7]. Суворинська газета навіть погрозувала:»Порта і західні держави повинні домогтися вигнання принца з Болгарії, в противному разі Берлінський трактат буде оголошено таким, що втратив силу, і будуть вжиті заходи для відновлення Сан-Стефанської угоди» [7].

Уряд і цензура росії дозволяли пресі і войовничі виступи, і критику на адресу зарубіжних урядових осіб, лише б тільки ця критика не торкалася російського уряду. «Новое время» надрукувало велику статтю, дена зло Берліну йшлося про мобілізацію французького армійського корпусу і між іншим підкреслювалося: «Коли Берлін не допоможе нам в Болгарії реально, то його удавана «підтримка» – спритно зіграна політична комедія, яка має на меті заважати нам визволитися від зобов'язань Берлінського трактату» [8]. Думку про Бісмарка як причину поразки росії у Болгарії подіяло і «Еженедельное обозрение». Газета з обуренням писала про події у Болгарії і доходила висновку: «Головний винуватець навали принца Кобурзького – князь Бісмарк» [9].

Тон газетних статей липня-серпня 1887 р. загалом був войовничим. У Петербурзі помилково вважали, що Англія вороже настроєна проти князя Фердинанда. Але на справді Англія, Австрія та Італія були зацікавлені в зміцненні на Балканах держави, ворожої росії. У вересні 1887 р. про підтримку Болгарії цими країнами стало відомо в Петербурзі. Відчуваючи, куди вітер дме, О.Суворін згорнув антиболгарську кампанію і обмежився лише заявою: «Швидкого розв'язання болгарської проблеми чекати нема чого». І вже до кінця року жодних погроз не друкувалося. Лише двічі газета писала, що імперії краще «стояти осторонь болгарських справ».

Газета «Еженедельное обозрение» у вересні теж знизилася тон, але не припинила пошуків ворогів. «Князю Бісмарку давно хочеться втягнути нас у Болгарське болото, щоб тим розв'язати руки на Заході. Болгарського комаху росія завжди встигне роздавити, небезпечніше, несвоєчасно погнавшись за набридливим пискуном, потрапити в пастку берлінського змія-спокусника» [10]. Визнання принца Кобурзького правителя Болгарії газета вважала « образливим для росії». Наприкінці року, коли становище принца змінилося, «Еженедельное обозрение», роблячи хорошу міну при поганій грі, писала: «Принц Фердинанд і так не довго протримається, до того ж, ця дрібна пташка не має важливого значення для росії. Болгарія від нас нікуди не подінеться» [11].

Ця теза відбиває імперську громадську думку того періоду. Майже вся російська преса одностайно виступила проти незалежної політики Болгарії. Хоча було кілька видань, які наголошували на необхідності займатися внутрішніми російськими справами, а не лізти на зовнішні авантюри. Але паростки здорового глузду тонули в потоці шовінізму і невігластва.

Постає питання: чому підцензурній пресі дозволялося ганьбити як канцлера Німеччини, з якою імперія була пов'язана політичними та економічними угодами, так і дружню, тільки що визволену з-під турецького ярма Болгарію? По-перше, Олександр III ненавидів князів Бісмарка і Фердинанда, а російська преса запопадливо підтримувала настрої царя. По-друге, російський уряд був зацікавлений у тому, щоб відповідальність за дипломатичні невдачі перекладалася б на плечі кого завгодно, лише не його самого. І по-третє, російська преса не була обмежена в обговоренні питань зовнішньої політики, тільки б вона не торкалася наболілих внутрішніх питань.

Неполітичні видання «Новое время» та «Еженедельное обозрение» попали в загальні лави газет, котрі засуджували спроби болгарського народу йти шляхом самостійного розвитку. Громадська думка імперії не сприймала самостійності будь-якого народу, хоч трохи залежного від неї. Дивує той факт, що журналісти навіть не спробували вивчити думку самого болгарського народу щодо власної долі. У поразках росії звинувачували кого завгодно, лише не саму росію з її фельдфебельськими методами нав'язування своєї політики. Газети «Новое время» і «Еженедельное обозрение», основною темою яких була промисловість і торгівля, надавали полоси для обговорення суто політичних болгарських питань. З одного боку, це була кон'юнктура, а з другого – відображення імперської ментальності загалом.

У тогочасних газетних публікаціях виявилися агресивний характер імперської зовнішньої політики, погано прикриті загарбницькі тенденції і неспроможність сприймати волю іншого народу.

Список використаних джерел:

1. Газета «Новий час» . – 1887 . - 6 січня.
2. Газета «Новий час» . – 1887 . - 31 січня.
3. Газета «Щотижневий огляд» . – 1887 . - 4 січня.
4. Газета «Щотижневий огляд» . – 1887 . - 15 березня.
5. Газета «Новий час» . – 1887 . - 21 травня.
6. Газета «Новий час» . – 1887 . - 22 липня.
7. Газета «Новий час» . – 1887 . - 18 серпня.
8. Газета «Новий час» . – 1887 . - 13 серпня.
9. Газета «Новий час» . – 1887 . - 18 серпня.
10. Газета «Щотижневий огляд» . – 1887 . - 13 вересня.
11. Газета «Щотижневий огляд» . – 1887 . - 1 листопада.

Abstract. The article deals with the problem of reflection in press of one of the Russian Empire's foreign policy. Particularly, analysis is given to the Bulgaria crisis of 1887 as treated by the leading newspapers .

Keywords: public opinion, political crisis, liberal and conservative press.